

Ladakalnis

NR. 1 (91)

2010 M. SAUSIS-GRUODIS

ŠIAME NUMERYJE:

- Kaltanėnų apylinkėse gyvena lūšys
- Norvegijos patirtis saugant tradicinę medinę architektūrą
- Po ilgos pertraukos Palūšėje vyko gražiausios sodybos konkursas

TURINYS

Ereliui lizdą gali sukrauti žmogaus rankos	2
Nauji gamtos radiniai parke	3
Palūšėje buriasi žmonės	5
Mokomės iš norvegų	7
Labanoro gamtos turtai	8

*Linas Stanaitis
Aukštaitijos NP ir
Labanoro RP direkcijos
Informacijos ir kultūros
paveldo skyriaus
vedėjas*

Nebemyli lietuviai medžių. Anksčiau mūsų protėviai prie savo sodybų sodindavo medžius, kurie tapdavo visos giminės gyvybingumo simboliu. Nukirsti savo senelio ar prosenelio sodintą medį tiesiog nekildavo ranka. Gal tai atėjo iš pagonybės laikų, kai lietuviai garbino medžius? Jei taip, turėtume konstatuoti, kad pagonybė Lietuvoje pagaliau baigėsi. Nes nukirsti medį morališkai tapo paprasčiau nei išmesti seną daiktą. Šią tiesą patvirtino ir Daunorių istorija, kuomet buvo išguldyti beveik visi bažnyčios šventoriuje augę seni medžiai. Liūdna, bet ir mūsų įgyvendinamų projektų metu medžių buvo iškirsta daugiau nei reikėjo.

Todėl džiugina žinia apie dešimties senolių medžių, tapusių gamtos paminklais, tvarkymą. Į šį sąrašą patenka ir Lietuvos medžių tėvas Stelmužės ąžuolas. Šiam darbui jėgas suvienijo lietuviai, latviai ir čekai, o darbus organizuoja Lietuvos arboristikos centras. Tiesa, nė vienas iš tvarkomų medžių neauga mūsų parke, bet gal ateis eilė ir mūsiškiams.

Žmogaus rankos gali viską. Jos gali kurti, tačiau gali ir naikinti. Bet tik kuriančios rankos yra vertos pagarbos ir nusipelno būti įamžintos. Ir visiškai nesvarbu, ką jos sukuria: surezga paukščiui lizdą ar sodybą paverčia žydinčiais gėlynais – kiekvienas darbas yra vieno dainos svarbus.

Gražūs yra kuriantys žmonės. Gražūs savo vidumi. Gal todėl, kad kūryba yra tam tikra dvasinė būseną, kai patiriame tarsi nušvitimą. Dar gražiau, kai savo kūryba dalinamės su kitais. Štai kad ir palūšiečio Antano Čekuolio

anūkė Morta Mieželytė, šią vasarą Palūšės bibliotekoje surengusi savo dailės darbų parodą. Tokie šilti ir jaukūs renginiai, koks vyko bibliotekoje tą popietę, pasitaiko retai. O prabilus apie renginius, negalima nepaminėti ir šią vasarą įvykusio jau antrojo Palūšės bendruomenės sambūrio, į kurį susirinko ne tik vietiniai, bet ir šiuo metu kitur gyvenantys. Tai tarsi paneigia faktą, jog visi miestiečiai tapo vartotojais ir į tėviškę sugrįžta tik praleisti atostogų. Yra dar likę patriotizmo, kuris skatina žmones veikti savo gimtojo krašto labui.

Mes esame savo kūrėjo atvaizdas. Taigi, turime jo kūrybinius gebėjimus. Naudokime šią dovaną ir mūsų gyvenimas taps gražesnis.

Su artėjančiomis šventėmis, mieli „Ladakalnio“ skaitytojai, ir kūrybingų jums metų! ✂

V. Žukauskaitės nuotrauka

Šią vasarą Palūšės bibliotekoje savo darbus pristatė jaunoji dailininkė Morta Mieželytė

Bronius
Šablevičius,
ANP ir LRP
direkcijos
Gamtos skyriaus
vedėjas

Ereliui lizdą gali sukrauti žmogaus rankos

Pradėjęs dirbti „LTSR Nacionaliniame parke“ moksliniu bendradarbiu (biologu ir šernų šėriku), ėmiausi asmeninės gamtosauginės iniciatyvos – gaminti stambius lizdus plėšriesiems paukščiams ir juodiesiems gandrums. Tuomet panašius darbus, kaip inkilų kabinimą, lizdaviečių antims įrengimą, ėdžių ir šėryklų išstatymą miškuose, vadinome biotechninių priemonių taikymu laukiniams gyvūnams. Bet lizdai – visai nauja idėja.

Tiesa, ją iškėlė prof. T. Ivanauskas, 1964 m spaudoje kvietęs miškininkus ir studentus imtis šito neeilinio darbo. Žinoma, tada profesorius niekas nepaklaūsė ir idėja liko užmiršta. Tik po kelių metų (1976-1978) du pradedantys ir sveikai pamišę ornitologai – E. Drobėlis ir aš – drauge ir atskirai pradėjome įgyvendinti dirbtinių lizdų gamybos „projektą“. Šis dabar madingas žodis ornitologijoje tada iš viso nebuvo vartojamas. Jėgų ir energijos teikė ne pinigine nauda, kaip dabar daro kai kurie projektus laimėję ornitologai (tuomet už tokį labdaringą darbą niekas nesiruošė atlyginti), o vien tik žinojimas, kad mūsų rankų darytuose lizduose gyvens ereliai, vanagai, juodieji gandrai, kurių gyvenimai tuo metu mums buvo nematomi ir giliai paslaptingi.

Taip daromas dirbtinio lizdo pagrindas

Autoriaus nuotr.

**„Daugybė dirbtinių lizdų
liks negyvenami, nes
nėra tiek paukščių,
galinčių užimti visus
lizdus.“**

Sovietmečiu, 1988 metų Visasąjunginėje Ornitologijos konferencijoje Maskvoje, mūsų dirbtinių lizdų idėja ir jau sukauptų rezultatų pristatymas sulaukė didelio susidomėjimo tarp profesūros ir daugelio rezervatų darbuotojų. Visi buvo nustebinti. Dėl to aš buvau paskirtas į naujai įsteigtą plėšriųjų paukščių apsaugos Darbinę grupę. Pirmieji po mūsų dirbtinius lizdus ėmė gaminti Gruzijos ornitologai, tačiau jų darbo rezultatai man liko nežinomi – prasidėjo „perestrojka“, ir didelės problemos nustūmė mažesniąsias.

Nuo pat mūsų Parko įkūrimo pradžios vienas iš jo tikslų buvo saugoti ir gausinti gyvąją gamtą – augaliją, gyvūniją. Ši nuostata, įrašyta į Parko juridinės veiklos dokumentus, tapo išeities tašku mano, kaip mokslinio bendradarbio, naujai iniciatyvai. Per 1979-1987 ir 1990-1991 metus medžiuose įrengiau 87 lizdus, skirtus suopiams, ereliams rėksniams, vištvanagiams, vapsvaėdžiams, žuvininkams ir juodiesiems gandrums. Visi jie, išskyrus suopius, buvo ir tebėra įrašyti į Raudonąją knygą. Vadinasi, ši pagalba buvo prasminga. Pvz., 1981 m. ereliams rėksniams pagamintame lizde Vaišniūnų girininkijos 88 kv., šie paukščiai peri jau 23 metus!

Plėšrieji paukščiai ir juodgandrai (juodieji gandrai—*red. past.*) yra truputį... tinginiai. Jiems sunku surasti tinkamus medžius, o medžiuose – tinkamas vietas naujiems lizdams, todėl noriai užima gatavus, dirbtinai paruoštus lizdus, patys pataisydami tik minkštą gužtą. Tikrai jie neturi pjūklelių ir kirvukų, o be jų sunku aptikti medyje

Paukščių rūšis	Dirbtiniuose lizduose	Natūraliuose lizduose
Erelis rėksnys	20	22
Vištvanagis	27	41
Vapsvaėdis	0	3
Juodasis peslys	1	11
Suopis	93	88
Žuvininkas	3	29
Juodasis gandras	42	32

Dirbtiniuose ir natūraliuose lizduose perėjusių paukščių porų skaičius per 1979-1987 ir 1990-1991 m. laikotarpius

Juodojo gandro jaunikliai dirbtiniame lizde

Autoriaus nuotr.

tinkamą šakų išsidėstymą pietinėje kamieno pusėje, erdvų, laisvą priskridimą ir vietą be žmonių lankymosi. Visų aplinkybių sutapimą paukščiui rasti gana sudėtinga, o žmogus su darbo įrankiais sparnuočių norus gali nesunkiai įvykdyti. Erelis, vanagas, vapsvaėdis nori lizdo ramybės zonoje giliai miške ir šakų priedangoje, tačiau saulės apšviesto ir sušildyto. Tokia lizdo aplinka tinka ir juodgandriui, bet jis pageidauja drėgno, šlapio miško ar bent prie raisto. Žuvininkui nesvarbu miško tipas ir medžių sąstatas, drėgnumas, šlapumas. Jam reikia kuo

platesnės apžvalgos tupint lizde. Todėl jo lizdas ne šakose, o iškeltas virš miško viršūnių ir medyje padėtas lyg žieminė kepurė ant žmogaus galvos. Taigi, darant lizdus, reikia išpildyti visus paukščių pageidavimus, o tada tikėtis gero rezultato.

Per anksčiau paminėtus du laikotarpius dirbtiniuose lizduose paukščiai perėjo 186, o natūraliuose lizduose – 226 kartus (žr. lentelę).

Žinoma, visada likdavo man nežinomų, neatrastų lizdų. Todėl skaičius „226“ turėtų būti didesnis bent penkta-

daliu.

Tačiau dirbtinių lizdų nauda aiškiai matoma. Tiesa, lizdų „naudingumo koeficiento“ ar procentinės išraiškos nustatyti negalima. Dirbtinių lizdų gali būti ir 200, bet daugybė jų liks negyvenami – nėra tiek paukščių, galinčių užimti visus lizdus. Įrengdamas lizdus, paukščiams sudarydavau galimybę pasirinkti. Ir jie rinkdavosi tinkamiausius.

Visi 87 lizdai gyvavo įvairų laiką. Vieni išvirto su medžiais, kitus nuplovė kirtėjai, treči nepasiteisino ekologiškai – liko tušti ir pamažu išbyrėjo, dar kiti atsidūrė plynųjų kirtimų pašonėje ir bailūs paukščiai pabėgo. Deja, ekologinė situacija miškuose prastėja, o ji tiesiogiai blogina stambiųjų paukščių gyvenimo sąlygas. Pagrindinė viltis – vis dar išlikę valstybiniai miškai. Juose veikia retųjų rūšių apsaugos įstatymai, miškų kirtimo taisyklės ir pan. Giriuose didėjant privačių miškų daliai, tolygiai blogėja stambiųjų paukščių gyvenamoji aplinka. Nemalonu pripažinti, kad miškų savininkams plėšrieji paukščiai ir juodieji gandrai yra nepageidaujami gyventojai: dėl jų lizdų yra varžomi ir ribojami miškų kirtimai... Ne nuostabu, kad per paskutinius 10 - 15 metų dauguma ir dirbtinių, ir natūralių lizdų lieka tušti. Retieji paukščiai apleidžia mūsų miškus. ✂

Nauji gamtos radiniai parke 2010 m.

Bronius Šablevičius,
Aukštaitijos NP ir Labanoro RP direkcijos
Gamtos skyriaus vedėjas

Kasmet iki vasaros pabaigos prisirenka naujų faktų apie retus gyvosios gamtos objektus, kuriuos aptinku naujose vietose arba surandu naują rūšį parko teritorijoje. Įdomus jausmas apima, atrandant retąsias rūšis. Pirmoji mintis: kodėl šioje vietoje jų neaptikome anksčiau?

AUGALAI

Šakotasis varpenis – *Botrychium matricariifolium* (Raudonoji knyga – RK). Labai retas augalas Lietuvoje. Gana jautrus aplinkai: greit išnyksta, jei augimvietė užželia aukštesne žole ar krūmeliais. Todėl kai kuriose parko vietose anksčiau augęs varpenis dabar išnykęs. Šių metų birželio 3 d. Minčios girios 102 kv. šalia Minčios kaimo pastebėtas 1 augalas, bet į miško gilumą nusidriekiančioje saupievėje jų turi augti daugiau.

Siauralapis gencijonas –

Gentiana pneumonanthe (RK, ES). Pirmoji augalo registracija parke. Tokie radiniai ypač svarbūs – jie praturtina parko augalijos įvairovę ir padidina jos vertę. Per 65 žydinčių augalų grupę rugpjūčio 9 d. pastebėjau Minčios girios 106 kv., kartu su naujai atrasta sibirinių vilkdalgų „plantacija“. Siauralapis gencijonas – labai retas. Nuo 1992 m. žinomas tik 7 Lietuvos vietose: Dzūkijoje ir Birvėtos upės slėnyje. Augalų gausumu naujoji mūsų radimvietė, atrodo, viena didžiausių. ➔

B.Šablevičiaus nuotr.

Plikažiedis linlapis – *Thesium ebracteatum* (RK ir Europos Sąjungoje saugoma rūšis – ES). Šie labai nežymios išvaizdos augalai parke buvo žinomi 5-6 vietose. Linlapiai taip pat nepajėgia varžytis su aukštaūgėmis žolėmis ir lengvai nunyksta. Todėl buvo malonu juos atrasti birželio 17 d. naujoje vietoje. Tai prie Paalmajės kaimo 200 m² ploto pieva, kurioje augalų buvo gausu.

Mėlynasis palemonas – *Palemonium caeruleum* (RK). Iki šiol parke buvo žinomas keliose vietose. Augalas daugiametis, tačiau turi savybę išnykti, nors tam priežasčių vizualiai nesimato. Todėl labai svarbus birželio 27 d. naujasis radinys – augimvietė Taurapilio piliakalnio šiauriniame šlaite. Ji tęsiasi per visą piliakalnio ilgį. Atskiri palemono ploteliai matyti ir pietiniame šlaite. Tai didžiausias savo plotu palemonynas parke.

Sibirinis vilkdalgis – *Iris sibirica* (RK). Iki šių metų atskirais kelmeliais ir ne-gausiai augančius vilkdalgius žinojome

tik Ginučių ąžuolyne. Minčios girios 106 kv. rugpjūčio 6 d. pamačiau neįtikimą vaizdą: ežeriuko paviršiuje kyšojo mėlyni žiedai, visai kaip vandens lelijos! Visi vilkdalgiai peržydėjo pirmoje vasaros pusėje, o čia dar tebežydėjo 27 užsilikę augalai. Liko neaišku, kodėl jie taip giliai vandenyje ir žydėjo taip vėlai. Be to, jie rodė stebėtinai platų prisitaikymo prie aplinkos diapazoną. Čia augalai augo ir brandino sėklas labai skirtingose vietose: sausose įkalnėse – saulės šildomame šlaite; lygioje vietoje smėlingame dirvožemyje; drėgnoje ir šlapioje pievos vietoje; užlietoje pelkingoje ežeriuko pakrantėje; pagaliau – vandenyje... Vietomis vilkdalgių prižėlę taip tankiai, kad tarp jų negali įsiterpti net varpiniai augalai.

Plačialapė klumpaitė – *Cypripedium calceolus* (RK, ES).

Šios laukinės orchidėjos parke išplitusios prie Baluošo ežero. Todėl rasti jas naujoje vietoje, nu-

tolusioje per 12 km, buvo tiesiog staigmena. Minčios upės pakrantėje, 76 kv., vienišą jų kupstą iš 5 žydinčių stiebų aptikau birželio 3 d. Kitąmet jų paieškas reikia tęsti. Juolab, kad anksčiau buvusią klumpaičių augimvietę Knyčio upelio krante sunaikino bebrai, užtvindę mišką.

Dvilapis purvuolis – *Liparis loeselii* (RK, ES). Palūšės miško 547 kv. mažytėje, 0,4 ha ploto žemapelkutėje birželio 20 d. aptikau per 200 žydinčių augalų. Tai tikras retosios rūšies „koncentratas“ galimai mažiausiame plote.

Juodalksnis. Vienas dažniausių medžių parke. Bet liepos 27 d. Kaltanėnų gir. 58 kv. radome juodalksnį-milžiną. Jo kamieno apimtis 1,3 m aukštyje buvo 3, 07 m. Medis gana gyvybingas, su gausiai žaliuojančia tankia laja.

Prie aprašytojo juodalksnio, tame pat miško kvartale, išmatavome vieną „akmenėlį“, kurio aukštis yra 3 m, ilgis – per 4 metrus. Didelė akmens dalis turėtų būti nugrimzdusi į žemę. Tai, be abejo, pats didžiausias grąnito riedulys, dabar esantis parke.

GRYBAI

Didysis kukurđvelkis –

Langemannia gigantea

(RK). Spalio pradžioje parko hidrobiologas V. Vilčinskas pastebėjo įdomių grybų rutulius. Jie buvo sulig kopūstų gūžėmis! Spalio 6-ąją patikrinome ir radome 16 grybų vaisiakūnių, kurių stambiausias buvo 38 cm skersmens. Grybai augo šalia ANP ribos (Ignalinos r., Gaurelių k.), plačioje durpyninėje pievoje. Grybų sporas vėjas nešioja plačiai aplinkui, todėl tikėtina grybus rasti ir parko „žemėje“.

Tikroji raudonpintė –

Pycnoporus cinnabarinus (RK).

Du vaisiakūniai rugpjūčio 3 d. buvo rasti rezervatinio Balčio ežero krante ant nugriuvusio juodalksnio. Ši kempinė ne tik reta, bet ir sunkiai pastebima: ima augti vasaros ar rudens vidury, po to nunyksta. Taigi, kitąmet atrastoje vietoje jos gali nebūti.

Didysis kukurđvelkis

B. Šablevičiaus nuotr.

GYVŪNAI

Straubliukas – *Sibinia primita*. Dar neturi lietuviško vardo. Akademiniame veikale „Lietuvos fauna. Vabalai“ (1997) ši rūšis iš viso nepaminėta.

Man teko ją rasti pirmą kartą Lietuvoje 1991 m. Lazdijų rajone, o 2007 m. – ir šalia Vilniaus, iš viso 4 individus. Todėl buvo didelis netikėtumas, kai pririnkęs prie Rėkučių kaimo smėlyninio šlamučio žiedų parnešiau namo, o iš jų pasirodė 5 reti vabalėliai. Maži, tačiau labai

dekoratyvūs. Jų paplitimas Lietuvoje iš viso nežinomas. Todėl toks radinys Rytų Lietuvoje, t.y. parke, yra svarbus indėlis tiriant šios rūšies paplitimą.

Juodakakliai narai – *Gavia arctica* (RK, ES).

Žinoma tik viena jų gyvenamoji vieta parke. Todėl sunku buvo patikėti, matant jų tuoktuvinį ritualą (sudėtingus plaukiojimus ir šauksmus) Jaskučio ežere balandžio 14 d. Tai reiškė, kad retieji paukščiai čia ruošiasi krauti lizdą ir perėti. Deja, juos kažkas išbaidė, gal ir žvejai mėgėjai, plaukiantys į tą patį ežerą užkampį. Narai ežerą paliko, neperėjo. Spalio 4 d. du narai plaukiojo Vajuonio ežere.

Straubliukas—*Sibinia primita*

B. Šablevičiaus nuotr.

Juodosios antys – *Melanitta nigra*. Lapkričio 7 d. Lūšių ežere maitinosi 6 paukščių pulkelis. Tai jūrinės antys iš šiaurės Europos, į žemyno gilumą užklysta tik migracijų metu. Pastebėtos pirmą kartą. Juodosios antys – tai nauja parko ežeruose užregistruota paukščių rūšis. Manau, kad jos atskrisdavo ir anksčiau, bet trūko stebėjimų...

Jūriniai ereliai – *Haliaeetus albicilla* (RK, ES). Pirmasis erelių lizdas parke žinomas nuo 2006 m. Ir štai liepos 30 d. susekėme antrąjį – Kretuono ežero pakrantės miške. Ereliai lizdą sukrovė patys ir išaugino 2 jauniklius.

Pievinė lingė – *Circus pygargus* (RK, ES). Visą pavasarį ir vasarą paukščių pora laikėsi Kretuono ežero rytinės pakrantės šlapioje pievoje. Lizdo neieškojau, kad neišbaidyčiau retųjų paukščių. Pagaliau liepos 28 d. stebėjau skraidantį jauniklį. Tai pirmas tikrai žinomas perėjimo faktas parke.

Dudutis

B. Šablevičiaus nuotr.

Dudutis – *Upupa epops* (RK). Egzotiškos išvaizdos ir spalvų dudučiai, anksčiau buvę ypatingai reti, parke pasirodo vis dažniau. Šįmet viena pora pasirinko Sekluočio ežero kranto juodalksnis ir dažnai ten rodė savo balsus – dūdavo. Vėliau paaiškėjo, kad lizdą jie turėjo šalia ežero - Kuklių kaime, namo pamatų ertmėje. Antroji pora tuo pačiu metu dūduodavo Žeimenos upės krantų

medžiuose šalia Kaltanėnų geležinkelio tilto. Galėjo perėti.

Lūšis – *Lynx lynx* (RK, ES). Po daugelio metų, 2007-aisiais, parke, Ažvinčių girioje, padedant Vaišniūnų girininkijos darbuotojams, vėl aptikome lūšies pėdsakus. Ir štai šįmet rasta nauja lūšies buvimo vieta – Linkišės miškas, esantis šiauriau Kaltanėnų. Rugpjūčio 7 d. uogautojai sutiko lūšį miško pakraštyje netoli Linkiškių kaimo. ☞

Palūšėje buriasi žmonės

Rita Ramanauskienė
Palūšės bibliotekos vedėja

2009 metų balandžio 2 d. Palūšėje susikūrė kaimo bendruomenė. Ignalinos rajono savivaldybės taryba savo sprendimu bendruomenės susibūrimams suteikė Palūšės bibliotekos patalpas. Bendruomenės narių branduolį sudaro palūšiečiai, išvykę gyventi į Vilnių, Kauną, Panevėžį ir kitur. Pastarieji bendruomenės nariai yra idėjų, sumanymų, projektų iniciatoriai. Viena iš jų – Dalia Visockaitė-Lapėnienė. Ji yra ir puiki bendruomenės renginių vedėja. Vietiniai bendruomenės nariai irgi nesnaudžia - aktyvios bendruomenės valdybos narės yra Irena Gudeliienė ir Genutė Razvanovičienė. 2010 metų rudenį bendruomenė vienijo apie 90 narių. Šiam sambūriui vadovauja Arvydas Gaidelis.

Biblioteka visuomet svetingai sutinka bendruomeniečius. Čia prie arbatos puodelio aptariami Palūšei aktualūs klausimai: vandentiekio tiesimas, namų stogų dangos pakeitimo, pėsčiųjų tako tvarkymo darbai. Rašomi projektai, sukurta Palūšės kaimo plėtros vizija, kuri gyventojams buvo pristatyta visuotinio bendruomenės susirinkimo metu. Tokių susibūrimų metu demonstruojamos nuotraukos, filmuota medžiaga apie praėjusias šventes ir aptariamos jų įsimintiniausios akimirkos.

2009 metų rugpjūčio 9 dieną, per Šv. Lauryno atlaidus, bibliotekos kiemelyje įvyko bendruomenės prisistatymas visuomenei – organizuota didžiulė šventė – „Pabūkim drauge“. Po metų, prieš parapijos atlaidus, bendruomenės aktyvas vėl pakvietė visuomenę į renginį „Palūšės jaunystė – 2010“. Per renginį buvo pagerbti gražiausių sodybų konkurso nugalėtojai.

Šiuo metu Palūšėje yra 41 sodyba, vienas dviaukštis gyvenamas „mūrinukas“ ir 8 visuomeninės paskirties pastatai: buvęs paštas,

biblioteka, ANP ir LRP administracija, parduotuvė – baras, klebonija, buvusi klebonija, turizmo centro „Palūšė“ pastatas, buvusios „Aukštaičių užiegos“ pastatas. Iš viso 50 pastatų. Palūšės kaimui 2007 metais suteiktas kurortinės vietovės statusas, todėl labai svarbu jį gėlynus sugrąžinti Rytų Aukštaitijai būdingus darželių augalus ir įvairių formų akmenukų mozaikas, užuot medinius namus nudažius žaislingomis spalvomis, atsispirti pagundai juos apkalti plastikinėmis lentelėmis.

Ignalinos seniūnijos seniūnas ir Palūšės kaimo bendruomenės valdyba 2010 metų gegužės – liepos mėnesiais po devynerių metų pertraukos organizavo kaimo gyventojų sodybų apžiūrą – konkursą, kuris buvo vykdomas dviem etapais. Pirmą kartą komisija (pirmininkas J. Polito, nariai A. Gaidelis, B. Šatkauskas, R. Ramanauskienė) aplankė kaimo gyventojų sodybas gegužės 20 dieną.

Palūšiečių susibūrimas

V. Žukauskaitės nuotr.

Autorės nuotr.

Sodybų apžiūros komisiją sužavėjo išpuoselėti gėlynai

Tuo metu sodybas puošė vasarinės ilgadienės gėlės, žydinčios vasaros pradžioje ir viduryje. Antrą kartą, prisijungus komisijos narei L. Ciesiūnienei bei jaunosioms padėjėjoms Dominykai ir levai, dar kartą sodybas apžiūrėjome liepos 22 dieną – vasarai persiritus į antrą pusę. Tada jau buvo prasidėjęs rudeninių – trumpadienių gėlių žydėjimas.

Palūšėje po devynerių metų pertraukos

organizuota kaimo gyventojų sodybų

apžiūra

Komisijos nariams vaikstant po kaimo sodybų kiemus, į akis krito daug gražių ir pozityvių dalykų. Spėčių sodyboje labai tvar-

kingas daržas, gerai sutvarkyta ežero pakrantė. Razvanovičių namelis vieno komisijos narių buvo pavadintas Tomo Mano nameliu: labai jaukus, langeliai su nériniuotomis užuolaidėlėmis, puikiai parinkta pastato spalva. Toks pat jaukus ir Marytės Karlytės namelis, net 19 a. pabaigą menantis. Senovinės formos verandą puošia siuvinėtos užuolaidėlės. Miniatiūriniam kiemelyje telpa originali pavėsinė. Kaip žinome, Marytė nuolat – ir žiemą, ir

vasarą preciziškai valo prie namelio esantį šaligatvį. Šalia Marytės – išpuoselėta Kurpių sodyba. Kaimynystėje Reginos ir Broniaus Šatkauskų sodyba, menanti taip pat 19 a. pabaigą. Pastato langeliai puošia senojo Lietuvos kaimo sodybų elementai – ažūrinės užuolaidėlės ir ryškiaspalvės pelargonijos.

„Žemutinėje“ Palūšėje išsiskiria Vilhelminos ir Arvydo bei Irenos Gudelių sodybos. Vilhelminos sodyboje dėmesį traukia labai graži gyvatvorė ir kieme, šiltnamyje, nokstantys pomidorai. Arvydo sodybą puošia originali pavėsinė. Pažymėtina ir labai tvarkinga, visuomet gražiai nušienauta veja aplink Nijolės Petkūnienės sodybą.

„Viršutinėje“ Palūšėje – pirmoji Irenos ir Jono Veličkų sodyba. Šioje sodyboje komisijos narį Arvydą sudomino pono Jono sukonstruotas šiltnamiai. Kaimynystėje įsikūrusios Eugenijaus ir Bronislavos Malakauskų sodybos pakelė pirmąkart apsilankius sužavėjo tulpių, o dabar zinijų plantacija.

Keliaujant tolyn – Onutės ir Alfonso Visockių sodyba, kurią puošia ypatingas gėlynas. Šalia gėlyno stovi Alfonso rankomis sukonstruotas dekoratyvinis avilys. Irenos ir Algimanto Ribokų namas iš tolo šviečia, nes labai įdomiai suderintos pastato spalvos,

V. Žukauskaitės nuotr.

Alfonso ir Onutė Visockai su apdovanojimu už gražiausiai tvarkomą sodybą

Autorės nuotr.

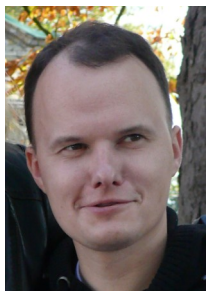
gražios vienintelės kaime užsidarančios langinės. Stasės ir Alekso Čepelių sodyboje suradome įdomų etnografinį elementą – bičių girdyklą. Kaimo gale, Paľepšy, įsikūrusios dvi puikios Algimantos ir Danieliaus Sakalauskų bei Rasos Bieľiauskienės sodybos. Rasos sodyboje visus tiesiog sužavėjo didžiulė erdvė - iki pat pamiškės prieinanti idealiai nušienauta pievelė. Sudomino išradingai šalinėje sukrautos malkos.

Dar viename kaimo gale, Lūšių ežero pakrantėje Pašakario link, stovi Antano Rakitos sodyba. Komisijos narę Liudą sudomino senas ūkinis pastatas, o kitiems komisijos nariams patiko puikiai sutvarkyta ežero pakrantė.

Pagyrimo vertas ir „kremlius“ (raudonų plytų daugiabutis—red. past.) – sutvarkyta aplinka šalia ūkinių pastatų, nugriauti nereikalingi statiniai.

Palūšės bendruomenė tokias apžiūras numato organizuoti kasmet. ☞

Mokomės iš norvegų

*Žydris Mukulys
Aukštaitijos NP ir Labanoro RP direkcijos
Vyr. specialistas kraštovarkai*

Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko direkcijos, VšĮ „PVC“ bei LR vidaus reikalų ministerijos buvo pasirašyta projekto „Tradicinės medinės architektūros išsaugojimas Labanoro regioniniame parke“ įgyvendinimo sutartis. Šiuo projektu siekiama pri-
taikyti Norvegijos institucijų patirtį saugant ir puoselėjant kultūros paveldą - senąją medinę architektūrą Rytų Aukštaitijoje. Didžiąją dalimi projektą finansuoja Norvegija pagal Norvegijos finansinį mechanizmą. Mūsų partneris Norvegijoje – Rogaland apskrities administracija, esanti apskrities centre – Stavangeryje.

Siekdami susipažinti su Rogland apskrityje esama tradicine medine architektūra, jos apsauga, Stavangeryje stažavosi keturi Lietuvos saugomų teritorijų specialistai. Didžiausias dėmesys stažuotės metu buvo skirtas tradicinės medinės architektūros apsaugai, medinės architektūros tradicijų išlaikymui bei skatinimui. Taip pat buvo aptartas galimas tolimesnis tarpinstitucinis bendradarbiavimas sprendžiant anksčiau minėtus klausimus, dalijamasi patirtimi tarptautiniuose projektuose.

Stavangeris plačiausiai žinomas kaip Norvegijos naftos sostinė, turinti daugiau kaip 120 tūkstančių gyventojų. Tai labai kosmopolitiškas trečiasis pagal dydį Norvegijoje miestas, kuriame gyvena daugiau kaip 160 įvairių tautybių žmonių. Kalbama, kad tarp darbo imigrantų tai vienas populiariausių miestų Norvegijoje, į jį atvyksta daug darbuotojų iš beveik visos ES. Stavangeryje, kuriame įsikūrusios didžiausios naftos bendrovės, gerai išsivysčiusios laivininkystės, žvejybos ir miško pramonės šakos. Nedarbo lygis šioje apskrityje tėra 1 procentas.

Be to, Stavangeris garsėja kaip medinės architektūros miestas. Jo senamiestį sudaro ištisi medinių namų kvartalai, už kurių išsaugojimą ir priežiūrą Stavangeris ne sykį buvo apdovanotas „Europa Nostira Award“ premija, teikiama už kultūros išsaugojimo pasiekimus. Mediniai namai Stavangerio senamiestyje yra 100 ir daugiau metų amžiaus.

Aštuonioliktą amžiaus pabaigoje prasidėjo pirmasis Stavangerio vystymosi etapas. Iki tol tai buvo vos keliadešimties sodybų varginas žvejų kaimelis, nuo Atlanto vandenyno vėjų besislepantis akmenuose fiorduose. Pirmojo ekonomikos kilimo priežastis buvo ne nafta, bet silkės. Prie Norvegijos krantų pasirodė didžiuliai būriai silkų lėmė greitą Stavangerio ekonomikos augimą. Stebėtina greitai kūrėsi žvejybos, laivybos bei konservavimo įmonės. Kolegos iš Norvegijos pasakojo, jog iš čia sūdytos silkės pasiekdavo ne tik Vakarų Europos uostus, bet ir Rygą bei Klaipėdą.

Iki šiol išlikę pastatai mena tuo metu paplitusį su žvejyba susijusį gyvenimo būdą. Iš vienos pusės spaudžiant Atlanto vandenynui, iš kitos - akmenuotiems šlaitams, Stavangeryje išnaudotas kiekvienas žemės centimetras. Siaurose, akmenimis grįstose gatvelėse vienas prie kito buvo statomi dviejų ar trijų aukštų mediniai, dažniausiai karkasiniai namai, kuriuose glausdavosi po kelias šeimas. Gyvenamųjų pastatų, ypač esančių prie vandens, mansardose būtinai būdavo įrengiamos ūkinės patalpos. Čionai, pasibaigus žvejybos sezonui, specialiu rankiniu kranu-būgnu būdavo užkeliama valtis, tinklai ir kiti žvejybos įrankiai. Nors Norvegija pasižymi ypač aukštu pragyvenimo

lygiu, į akis krinta norvegiškas taupumas. Besilankant netoli Stavangerio esančiame Skudenseso miestelyje, jo seniūnas nuvedė į nemažas ūkines patalpas, kuriose eilėmis buvo sukabintos senos durys bei langai, paimti iš griaunamų arba remontuojamų pastatų. Pasirodo, kartais rankų darbas yra per brangus net patiems norvegams, todėl norintys sutaupyti senus langus ar duris gali pasiimti nemokamai, juos atsinaujinti bei prisitaikyti savo būstui. Neįtikėtinas norvegų rūpestingumas saugant tradicinę medinę architektūrą matomas rekonstruojant senuosius pastatus: kalbant apie sienų apdailą neteko matyti nė vieno pastato, apkalto plastikinėmis lentelėmis - pase-nus apdailai, keičiamos tik netinkamos dailylenčių dalys, o ne visa dailylentė, langai išimtinai mediniai, jokio plastiko. Labai vertinamas senasis rankų darbo stiklas, išsiskiriantis savo nelygumais. Nors mes tokį stiklą išbrokuojame, norvegai nė į galvą nešauna keisti jį stiklo paketu. Pirmiausia vertinamos tradicijos, o ne pigus patogumas.

Norvegų specialistai, atsakingi už medinės architektūros išsaugojimą, neslepia ir problemų, kylančių puoselėjant tradicinę medinę architektūrą. Prieš daugiau kaip trisdešimt metų Norvegijai tapus naftą bei dujas eksportuojančia valstybe, mediniam kultūros paveldui iškilo nauja grėsmė. Sparčiai turėjantys verslininkai nebenorėjo gyventi įprastuose mediniuose namuose. Statydami jie siekė išsiskirti naudodami tuomet modernias medžiagas, taikydami netradicines pastatų formas, fasadų spalvas. Medinės architektūros tradicijos dėl politikų bei verslininkų spaudimo buvo nustumtos į užkampį. Dabar galima aiškiai matyti, kaip pasikeitus madai kadaise buvę originalūs pastatai po tam tikro laiko tapo nestilingi ir beveidžiai, nederantys prie kraštovaizdžio ir galintys pasitarnauti tik kaip nesektinas pavyzdys.

Rytų Aukštaitijos tradicinė medinė architektūra atspindi mūsų krašto kultūrinį identitetą ir yra neatsiejama Europos kultūrinio paveldo dalis. Šio kultūros paveldo vertės suvokimas įpareigoja imtis atsakomybės už jo apsaugą ir tradicijų išlaikymą bei gaivinimą.

Šiandien saugomų teritorijų darbuotojai, mokslininkai, architektai skirtingai suvokia tradicinę medinę architektūrą bei turi skirtingą požiūrį į jos ateitį. Dėl šios priežasties vienas iš projekto tikslų yra paruošti Rytų Aukštaitijai būdingų pavyzdinių sodybų pastatų projektų katalogą, kuris galėtų būti šviečiamoji, pagalbinė priemonė, skirta architektams, naujakuriams, saugomų teritorijų darbuotojams ir kitiems suinteresuotiems žmonėms. Pagal tipinius - pavyzdinius projektus būtų galima rengti statinių techninius bei supaprastintus projektus, atitinkančius Rytų Aukštaitijos tradicinės medinės architektūros kriterijus. Taip būtų išlaikoma senoji tradicinė kaimo architektūra, pastatų formos, spalvos ir aukščiai, formuojamas rekreacinių ir gyvenamųjų vietovių estetiškas vaizdas. ✂

*Norvegijos naftos
sostinės patirtis
saugant tradicinę
medinę architektūrą
bus taikoma Rytų
Aukštaitijoje*

Stavangerio senamiestis

Autoriaus nuotr.

Audrius Aliukonis
Aukštaitijos NP ir
Labanoro RP direkcijos
Vyr. specialistas biologas

Didžiausias regioninis parkas ir antra pagal dydį saugoma teritorija Lietuvoje – Labanoro regioninis parkas buvo įkurtas 1992 metais siekiant išsaugoti, tvarkyti ir racionaliai naudoti gamtos ir kultūros paveldą bei rekreacinių požiūriu vertingus Rytų Aukštaitijos kraštovaizdžio kompleksus. Parko plotas yra 55 344 ha, jis nusidriekia per tris rajonus – Švenčionių, Molėtų bei Utenos.

Regioninio parko teritorijoje yra apie 200 kaimų ir vienkaimių, tačiau čia gyvena vos 1800 gyventojų. Tai vienas mažiausiai apgyvendintų regionų Lietuvoje. Labanoro miestelis paskelbtas urbanistiniu draustiniu.

Labanoro regioniniame parke kraštovaizdžio įvairovę lemia trims morfologiniams kraštovaizdžio rajonams priskiriami smėlingų kalvotų ir banguotų ežeringų, upėtų ir pelkėtų girių, miškingų stačiašlaitių dubaklonių ežerų, mažai su kultūrintų pelkėtų guolinių ežerų, smėlingų terasinių slėnių bei mažai su kultūrintų ežeringų moreninių kalvynų kraštovaizdžio tipai.

Banguotumas – parko reljefo ypatybė. Kalvotas paviršius sudarytas iš riedulinių priemolių ir priesmėlių, kurie formuoja ne itin derlingus, dažnai drėgmės stingančius jaurinius velėninius dirvožemius. Daugiausia yra moreninio priemolio, iš viršaus dengiamo smėliu, todėl net negiluose įdubimuose telkiasi vanduo.

Didelę Labanoro regioninio parko teritorijos dalį užima visiems puikiai žinoma Labanoro giria. Dėl specifinio dirvožemio augavietės nederlingos, todėl apie 80% miškų sudaro pušynai. Gali atrodyti, jog tokie homogeniški miškai nėra turtingi biologine įvairove, tačiau tai – apgaulingas įspūdis. Labanoro girios miškuose gausu reljefo pažemėjimų, kuriuose tyvuliuoja ežerai ir ežerėliai, pelkės, vingiuoja upės. Todėl biotopų įvairovė itin didelė. Regioninio parko miškus prižiūri ir naudoja Utenos, Švenčionių bei Nemenčinės miškų urėdijos.

Didžiausi parko ežerai patenka į didįjį Molėtų rajono ežeryną: tai Stirniai (855 ha), Aisetas (501 ha), Baltieji Lakajai (700 ha), Juodieji Lakajai (495 ha), Siesartis (546 ha), Kertuojai

Labanoro gamtos turtai

(545 ha). Rytinėje parko dalyje, kurią užima Labanoro giria, didesnių ežerų nėra daug. Iš jų paminėtini Rašia (182 ha) bei Peršokšnai (207 ha). Iš viso ežerai užima apie 13% Labanoro regioninio parko ploto, tai sudaro apie 7000 ha.

Parko ežerus drenuoja apie 30 įvairaus dydžio upių ir upelių, kurių dauguma priklauso Žeimenos upės pabaseiniui. Iš jų didžiausias yra Kiauna, per Aiseto upę tekanti iš Aiseto ežero, nuo pat Molėtų ežeryno savo vandenį į Žeimeną atnešanti Lakaja, taip pat Luknelė ir Peršokšna. Vos keli upeliai, iš kurių didžiausia – Siesartis, ištekanči iš Siesarties ežero, priklauso Šventosios upės pabaseiniui.

Pelkės parko teritorijoje sudaro apie 3% bendro ploto. Biologiniu požiūriu tai vertingiausi parko biotopai. Čia aptinkama gausybė ne tik Lietuvoje, tačiau ir visoje Europoje saugomų augalų ir gyvūnų rūšių. Didžiausi ir vertingiausi pelkių kompleksai paskelbti telmologiniais (Vadokšno, Laukagalio, Juodežerio) ar botaniniais – zoologiniais (Kanio raisto, Padumblės) draustiniais. Girutiškio pelkių kompleksas – Labanoro girios ir visos Lietuvos gamtos pasididžiavimas – paskelbtas gamtiniu rezervatu. Artimiausiu metu jam bus suteiktas Ramsaro (tarptautinės svarbos šlapžemės) statusas, taip prilyginant jį tokioms Lietuvos šlapžemėms, kaip Čepkeliai.

Regioninio parko statusas sąlygojo, jog teritorijoje buvo suformuotas tankus draustinių tinklas. Neatsitiktinai beveik visi didžiausi ir gražiausi parko ežerai su apyežeriais, upės, miškų masyvai buvo paskelbti draustiniais (28 gamtiniai ir 7 kraštovaizdžio) su atitinkamais apsaugos reikalavimais. Parko gamtinę vertę rodo ir tai, jog visas parkas (išskyrus rekreacinės, žemės ūkio ir gyvenamosios paskirties teritorijas) yra paskelbtas Europos saugomų teritorijų tinklo „Natura 2000“ dalimi kaip paukščių apsaugai svarbi teritorija ir buveinių apsaugai svarbi teritorija. Čia saugoma 15 visoje Europoje nykstančių paukščių rūšių, tarp jų ir erelis žuvininkas – Labanoro regioninio parko pasididžiavimas (beveik pusė šių paukščių Lietuvos perimviečių yra būtent Labanoro parke). Pagal buveinių direktyvą parke saugoma 18 buveinių bei 19 retųjų rūšių. Išskirtinės ir itin retos buveinės yra mažai mineralizuoti ežerai su būdmanių augalų bendrijomis. Juose auga itin retos Lietuvoje ežerinės lobelijos ir ežerinės slepišerės. Urkio telmologiniame draustinyje gyvena didžiausia Lietuvoje auksuotųjų šaškyčių populiacija.

Turbūt neapsiriksime pasakę, jog savo biotopų, retųjų augalų ir gyvūnų gausa bei įvairove Labanoro regioninis parkas – vertingiausia saugoma teritorija Lietuvoje ir viena vertingiausių visoje Europoje. ☞

Parko pelkės gamtiniu požiūriu yra vertingiausi biotopai

Autoriaus nuotr.

„Ladakalnis“, Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko direkcijos informacinis leidinys

Mūsų adresas:

Aukštaitijos nacionalinio parko ir
Labanoro regioninio parko direkcija
Palūšės k., LT-30202 Ignalinos r.
Tel./faks.: (8 386) 53135
El.paštas info@anp.lt

Redagavo ir maketavo L.Stanaitis
Spausdino spaustuvė-leidykla UAB „Firidas“
Vilniaus g.36/1, Švenčionys
Tel./faks.: (8 387) 512 14
www.firidas.lt

Atspausdinta ant perdirbto popieriaus

Tausok aplinką - perskaitęs pasidalink su draugu arba skaityk internete www.anp.lt